

З ІСТОРІЇ БІБЛІОТЕКИ о. АНАТОЛІЯ КРАЛИЦЬКОГО, ЧСВВ: ВИДАННЯ З ПІДПИСАМИ МУКАЧІВСЬКОГО ІГУМЕНА В НАУКОВІЙ БІБЛІОТЕЦІ УЖНУ ТА ЗОКМ

Володимир МОРОЗ,

кандидат історичних наук, науковий співробітник
Інституту історії Церкви,
Український католицький університет
ORCID: 0000-0002-0852-4285

Анотація. У статті досліджено діяльність ігумена Мукачівського василіянського монастиря св. Миколая 1869–1894 рр. о. Анатолія Кралицького з надбання книг для своєї бібліотеки, описано долю деяких видань, відстежено перебування значних частин бібліотеки ченця в Науковій бібліотеці Ужгородського національного університету і Закарпатському обласному краєзнавчому музеї (ЗОКМ).

Ключові слова: *Анатолій Кралицький, Василіянський Чин св. Йосафата, Мукачівський монастир, історія бібліотечної справи.*

Ієромонах Анатолій Кралицький, ЧСВВ (1835–1894) – ігумен Мукачівського василіянського монастиря св. Миколая на Чернечій горі, найбільший історик і публіцист Василіянського Чину й Мукачівської греко-католицької єпархії 2-ї пол. XIX ст. У наші дні він здебільшого відомий як літератор, який розробив і популяризував художні образи князя Лаборця – уособлення боротьби руського, тобто українського, населення Закарпаття проти навали мадяр; лицаря Українця (зятя Лаборця) – втілення ідеї єдності жителів Закарпаття з Києвом; боярина Славолюба – образу місцевого зрадника. До заслуг о. Кралицького належить впровадження до широкого обігу назви міста «Ужгород» замість «Унгвар», а також етноніма «українці» [6, с. 179]. Ієромонах створив низку художніх творів, що справили помітний вплив на свідомість його земляків [3, с. 52, 217, 221; 19; 23, с. 14–22]. Водно-

час можна стверджувати, що не тільки літературна діяльність, а й системний інтерес до дослідження минулого українського народу на Закарпатті в тісному зв'язку з рештою українських земель визначав зміст і спрямованість праці о. Кралицького упродовж близько 40 років. Почавши з нарисів про загальну історію Церкви й Василіянського Чину, чернець все більше конкретизував інтереси, став чільним дослідником архіву Мукачівського монастиря: публікував акти, написав десятки історичних розвідок. При цьому о. Кралицький встигав ще й знайомити читачів своїх статей на Закарпатті і в Галичині, наприклад, з життям киево-печерських ченців-подвижників, історією козаччини тощо.

Зацікавлення історією в о. Кралицького йшло вкупі з інтересом до сучасності. Він виступав у пресі на захист рідного народу проти мадяризації. Про національний світогляд василіянина свідчать його слова з різних років, почавши з юнацького вірша про рідне с. Вишні Чабини і сім'ю: «Там бо суть ті чесни люде / Рускы – Українцы, / Котри въ той чесности мене / На дальше учили» (1851) [26, с. 18]; «Мы сѣмя преславной Украины и незабвенного Запорожья» (1862) [1]; «Не чудуйся, бабо, же чуешь рыцаря [Українця з Києва] по руски говорящого, бо онъ Русинъ, якъ и мы» (1863) [16, с. 78]; «И это имя [“русинъ”] неправильно. Ибо мы не “русинь”, не “руснаки”, не “рутены”, не “рутенчики” а “русские”» (1867) [2, с. 4]; «Ихъ [нарѣчій] у насъ (не взирая на географ. границы) три: велико-, бѣло- и малорусское; къ послѣдному принадлежимъ и мы, угро-россы» (1888) [13, с. 290]; «Oroszok, a ne ruthen-okъ, [тобто] русскихъ, а не русиновъ» (1893) [20, с. 48]. «Русские» у творах василіянина – не росіяни, а східнослов'янська спільнота; властивих росіян він без якихось обмовок називав «москалями», як, до речі, і його близький кореспондент русофіл Богдан Дідицький зі Львова [5, с. 31; 14, арк. 2зв., 3зв.; 20, с. 48]. Загалом аналіз спадщини ченця показує, що він відчував себе малорусином-українцем, був, як висловився Франтішек Тіхий, народовцем, який з 1866 р. почав тяжіти до русофільства, що згодом дало підстави Михайлу Драгоманову характеризувати його як москвофіла [12, с. 165; 24, с. 119]. Та в цьому відношенні о. Кралицький не єдиний: він належить до групи українських діячів з подібними інтелектуальними історіями, спільним для яких було тяжіння до русофільства через оманливі надії на допомогу Росії в боротьбі з асиміляцією українців: колонізацією в Галичині, румунізацією на Буковині, мадяризацією на Закарпатті. Анатолій Кралицький виступав проти поділів українства, зокрема спроб створити на Закарпатті окремих народ «угро-русів», який зруч-

но було б ізолювати й асимілювати.

Будучи активним автором, одним із виразників і лідерів громадської думки на Закарпатті (термін «Закарпаття» вживав уже Юрій Гуца-Венелін у 1830-х рр. і він старший за термін «Підкарпатська Русь», впроваджений Адольфом Добрянським набагато пізніше), о. Кралицький постійно потребував інтелектуальної поживи, яку отримував завдяки спілкуванню з численними діячами, а також читанню. З роками чернець сформував підручну бібліотеку, яка по його смерті в основному увійшла до бібліотеки Мукачівського монастиря, хоч якась її частина перейшла до іншого ченця – його племінника о. Методія Кралицького, ЧСВВ. За комуністичного режиму ці видання були конфісковані до держустанов, зокрема бібліотек Ужгородського університету і краєзнавчого музею. Відстеженню шляхів формування підручної бібліотеки о. Кралицького на прикладі окремих книг, збірників і періодики присвячена поточна розвідка.

Отже, ще від свого покровителя о. Олександра Духновича о. Анатолій Кралицький перейняв знайомство з колишнім членом «Руської трійці», відтак професором Львівського університету і, зрештою, русофілом-емігрантом Яковом Головацьким. Як засвідчує листування Головацького і Кралицького за 1858–1881 рр. значне місце у їх спілкуванні займали справи, що стосувалися публікації ченцем статей у виданнях, редагованих Головацьким і придбання ним різних видань. До прикладу, в 1858 р. Головацький надіслав о. Кралицькому нові правила Чину св. Василя Великого (405 примірників) і обіцяв надіслати Октоїх перемиського друку [10, арк. 1–1зв]. 28 вересня 1860 р. Кралицький просив Головацького про видання «Зоря галицкая jako альбумъ на годъ 1860» для співбрата по Чину о. Корнилія Шафранковича [4, арк. 1]. З цього листа зрозуміло, що й сам він купив збірник. І справді, примірник «Зорі...» із зафарбованою пізніше чорнилами провенієнцією, як розуміємо, о. Кралицького є в бібліотеці ЗОКМ. Ще один примірник, без провенієнцій, є у бібліотеці Провінції св. Миколая Василянського Чину в Малоберезнянському монастирі.

Через Головацького василіянин подавав до Львова статті в «Науковий сборникъ, издаваемый Литературнымъ обществомъ Галицко-русской Матицы», і від нього ж отримував видані збірники [10, арк. 2, 4, 6, 8, 10зв., 12]. Два примірники збірника за 1866 і 1867 рр., про які йдеться у листуванні обох діячів, є у Відділі рукописів, стародруків та рідкісних книг Наукової бібліотеки УжНУ (далі ВР НБ УжНУ). Вочевидь, послав їх василіянину не особисто Головацький, а Богдан

Дідицький [15, с. 119].

У підручній бібліотеці о. Кралицького було багато видань з Російської імперії. Листування з Головацьким демонструє, що частину їх василіянин отримував через Львів. Так, 7 (19) квітня 1867 р. Головацький писав монахові: «Только недавно получилъ я извѣстіе, что значительное количество книгъ отправлено изъ Москвы для галицко-русского Народнаго Дома. Будьте увѣрены, что я буду помнить объ Вась, если найдутся дубликаты или книги до распорядимости, то я буду вліять, чтобы и для Вась были опредѣлены нѣкоторыя книги по возможности въ большемъ количествѣ» [10, арк. 12]. Потому, як Головацький виїхав в Російську імперію, продовжив надсилати ігумену різні видання [25, арк. 203–204].

Ще коли Головацький розпочав роботу з підготовки збірника українських народних пісень, о. Кралицький із 1860-х рр. допомагав йому матеріалами із Закарпаття. Можна припустити, що упродовж років надсилаючи різні видання ченцеві, Головацький так дякував за допомогу. Зрештою, у 1881 р. василіянин отримав від нього і сам збірник пісень. Про це писав 26 червня (8 липня) 1881 р.: «Получилъ я также чрезъ о. Раковскаго присланныя мнѣ Ваши «Народныя пѣсни Галицкой и Угорской Руси» въ 4-ехъ дюжихъ томахъ. За что также сердечно благодарю Васъ» [25, арк. 203]. На жаль, віднайти це цінне видання, що належало ієромонахові, поки не вдалося. У тому ж листі з 1881 р. о. Кралицький просив Головацького надсилати йому пресу, бо її просять ужгородські семінаристи, які опираються мадяризації [Там само].

Серед видань з дарчими написами Головацького о. Кралицькому, які перебувають у ВР НБ УжНУ, згадаємо, зокрема, «О рукописномъ молитвенникѣ старопечатномъ съ XIV–XV вѣка, хранящемся въ университетской библиотекѣ во Львовѣ» (1861) із записом «Г-ну А. Кралицькому Я. Θ. Головацкій», а також «Географическій словарь западнославянскихъ и югославянскихъ земель и прилежащихъ странъ» (1884) із записом «[Преосвящ]енному отцу [Анатолію Кралицькому отъ] Якова Головацка[го]. Вильна 29го февраля 1884 года».

Після виїзду Головацького зв'язки о. Кралицького у справах придбання різних видань зі Львовом не припинилися. Уже 1867 р. ієромонах контактував з цього приводу з відомим книготорговцем і видавцем Михайлом Диметом [7, арк. 12–12зв.]. З того ж листа зрозуміло, що чернець запитував торговця про коломийські видання братів Теодора і Михайла Білоусів, і Димет радив йому контактувати щодо питання

купівлі твору Івана Даниловича «Семейное празднество» з Адольфом Добрянським. Як засвідчує примірник третього тому книги Теодора Білоуса «Путевыи записки изъ путешествія галичанина на Востокъ в 1888 году» (1890 р.) із ВР НБ УжНУ з провенієнцією «Отъ автора лично получилъ А. Кралицкій», згодом василіянин познайомився зі старшим із братів-видавців. Це могло статися за посередництвом Димета або Корнила Сушкевича – члена-засновника «Просвіти» і першого голови Товариства ім. Шевченка [10, арк. 13–14зв.]. А в 1868 р. Димет уже надсилав о. Кралицькому працю Костянтина Никольського «Пособіє къ изученію устава Богослуженія православной церкви» [7, арк. 4].

Принаймні з 1860 р. листувався о. Кралицький з видавцем і редактором Богданом Дідицьким. Того року останній дякував василіянину за передплату «Зорі...» [15, с. 115]. Посилаючи чергову партію книг ченцеві у 1862 р., Дідицький писав про планований вихід збірника «Галичанинъ» і запросив його дописувати в це видання [15, с. 117]. Василіянин відгукнувся, і в збірнику видали низку його праць. Два авторські примірники «Галичанина» о. Кралицького – кн. 1, вип. I і кн. 1, вип. III-IV, з провенієнціями «Анатолія» на кожному – в наші дні перебувають у Науковій бібліотеці УжНУ. Їх ієромонах отримав від Дідицького, причому разом із портретами Тараса Шевченка та Івана Наумовича [15, с. 117]. Для історії цих примірників і підручної бібліотеки василіянина цікавим є те, що на першому з них є також запис, що він був вписаний до бібліотеки Мукачівського монастиря у 1865 р. Тобто, о. Кралицький покористувався виданням близько трьох років і передав до головної бібліотеки Провінції св. Миколая. Доля згаданих портретів, на жаль, невідома, хоча ще 1918 р. портрет Кобзаря разом із портретами Івана Котляревського, Маркіяна Шашкевича і Богдана Хмельницького в альбомі, успадкованому о. Методієм Кралицьким від о. Анатолія Кралицького, переглядав історик Євген Перфецький в Імстичівському монастирі [21, с. 200]. Загалом у 1860-х рр. Дідицький справно надсилав о. Кралицькому пакунки з книгами, брошурами і пресою, виданими в Галичині [15, с. 118–119, 120]. Через нього ж чернець продавав у Львові упорядковані ним «Місяцеслови» [15, с. 120]. Від Дідицького, вочевидь, ієромонах отримав і «Литературный сборникъ, издаваемый обществомъ Галицко-русской Матицы» (випуски 1869, 1870 і 1871 рр. цього збірника з його провенієнціями є у НБ УжНУ).

Яскравим етапом формування підручної бібліотеки мукачівського

ігумена став саме той, що був пов'язаний з його взаєминами з Михайлом Драгомановим. Останній, відвідавши ченця 1875 р., знайшов із ним спільну мову, далі підтримував взаємини через листування і надіслав багато книг, з яких значна частина дійшла до наших днів [11, с. 175, 277]. Ці видання легко ідентифікувати за дарчими написами на них і свідченнями у споминах самого Драгоманова. Зокрема, це шість томів праці Миколи Костомарова «Русская исторія въ жизнеописаніяхъ ея главнѣйшихъ дѣятелей» (1873–1874), «Повісті Івана Левіцького» (1874) у НБ УжНУ. У ЗОКМ з цієї ж даровизни збереглися «Собраніє сочиненій на малороссійскомъ языкѣ» Івана Котляревського (1875), «Українські оповідання» Олекси Стороженка – обидва томи (1863), «Подлиповцы. Етнографическій очеркъ (изъ жизни бурлаковъ)» Федора Решетнікова (1867).

У силу різних обставин у НБ УжНУ та ЗОКМ перебувають далеко не всі книги, які Драгоманов надіслав о. Кралицькому. Деякі, от збірник пісень Миколи Лисенка, ігумен подарував своїм родичкам і згодом писав Драгоманову, що одна з них «робить фурор сими піснями, співаючи і виграваючи їх серед своїх знайомих, – конечно, помадарених попівських родин» [12, с. 165]. Не вдалося поки знайти і слід Шевченкового «Кобзаря», який видали у Празі поза російською цензурою Олександр та Софія Русови і завезли о. Кралицькому в Мукачево, повертаючись додому [Там само; 22, арк. 2; 18, с. 17].

Ще один цікавий сюжет з історії підручної бібліотеки о. Кралицького спричинила його комунікація зі славістом Ізмаїлом Срезневським у 1876–1877 рр. Ініціатива тоді виходила від ігумена, який, звернувши увагу на старовинний пергаментний псалтир з бібліотеки Мукачівського монастиря, вирішив дослідити цю пам'ятку і звернувся до фахівця [22, арк. 1–2]. Щоб Срезневський міг проаналізувати рукопис, чернець надіслав йому чотири аркуші звідти. Вони лишилися в Санкт-Петербурзі, а в нагороду о. Кралицькому на початку 1877 р. постановили надіслати видання «Извѣстія Императорской Академіи Наукъ по отдѣленію русскаго языка и словесности». Оскільки до середини 1878 р. збірники не надійшли, василіянин контактував із завідувачем складу видань Відділення російської мови і словесності на прізвище Яковлев і той листом за 31 червня 1878 р. радив йому поскаржитися до представника академії у Ляйпцігу Леопольда Фосса. Ієромонах так і зробив, і 19 серпня того ж року Фосс надіслав лист-відповідь і випуски збірника. У НБ УжНУ ми зафіксували 7 випусків «Извѣстій...» з провенієнцією «А. Кралицкій 1878», хоча з листа

Яковлева зрозуміло, що ченцеві належали випуски тт. 3-10, тобто, як можна припустити, 37 випусків, які ми оглянули, почавши від т. 3 до т. 10, вип. 7. Ще 5 дублікатів видання в НБ УжНУ походять з інших колекцій. Збереглися і листи Яковлева й Фосса до о. Кралицького. Вони вміщені у т. 10, вип. 1 «Извѣстій...» в НБ УжНУ, і на них уже звернула увагу у своїй статті дослідниця Оксана Люта [17, с. 97]. Тепер же можна ствердити, що чернець не просто отримав ці видання як дар, а в обмін на частину Мукачівського псалтиря XV ст. – одного з цінних експонатів ЗОКМ.

Зрозуміло, що описаними фактами перелік шляхів і способів, якими о. Кралицький отримував книги, не вичерпується. Розмаїті видання йому надсилали й інші василіяни, як то о. Ясон Коритко з Галичини – читанку о. Олексія Торонського [8, арк. 3–3зв.], яку не вдалося віднайти; історик Олексій Петров – книгу Миколи Данилевського «Россія и Европа» [9, арк. 7], яка тепер перебуває у НБ УжНУ; Корнило Сушкевич [10, арк. 13–14зв.] та багато інших осіб. Загалом на основі викладеного матеріалу можна з певністю підсумувати, що діяльність о. Кралицького з набуття видань для своєї бібліотеки – окрема, поки малодосліджена, але цікава і перспективна для подальшого аналізу тема.

Література:

- А. К. [Кралицький А.]. Изъ Угорской Руси. Слово. 1862. 10.I. (22.I). С. 10.
- А. К. [Кралицький А.]. Къ статьи «Объ угро-русскихъ названіяхъ нашихъ», Свѣтъ. 1867. 28.X. (9.XI). С. 3–4.
- Бабота Л. Закарпатоукраїнська проза другої половини XIX століття. Пряшів : Словац. пед. вид-во, Від. укр. літ. у Пряшеві, 1994. 251 с.
- Відділ рукописів Національної Бібліотеки України ім. Стефаніка, ф. 36, спр. 205, од. зб. 10, арк. 1.
- Где-що изъ исторіи азбуки и языка Галицкой Руси (Изъ свое-жизтьевыхъ записокъ Богдана А. Дѣдицкого. Вѣстникъ «Народного дома». 1906. № 2. С. 28–33.
- Данилюк Д. Исторична наука на Закарпатті (кінець XVIII – перша половина XIX ст.). Ужгород : Ужгор. держ. ун-т, 1999. 350 с.
- Державний архів Закарпатської області, ф. 64, оп. 3, спр. 106, 15 арк.
- ДАЗО, ф. 64, оп. 3, спр. 152, 18 арк.
- ДАЗО, ф. 64, оп. 3, спр. 615, 8 арк.
- ДАЗО, ф. 64, оп. 5, спр. 320, 14 арк.
- Драгоманов, М. Австро-руські спомини (1867–1877). Літературно-

публіцистичні праці у двох томах. Т. 2. Київ : Київ. поліграф. комбінат, 1970. С. 151–288.

Драгоманов. М. В справі Угорської Русі. Народ. 1895.1.VI. С. 163–166.

И. В. [Кралицький А.]. Языкъ и словесность. Изъ Села. Листокъ. 1888. 30.IX. №19. С. 289–292.

Институт рукопису Національної Бібліотеки України ім. Вернадського, ф. 3, од. зб. №19433, арк. 2–7зв.

Кинах Г. Матеріялы до исторіѣ зносин Пѣкарпатскоѣ Руси з Галичиною в XIX вѣцѣ. Листы Богдана Дѣдицкого до Анатоля Кралицкого, игумена мукачевского монастыря. Науковий зборник товариства «Просвѣта» в Ужгородѣ за рѣк 1923. Рѣчник П. Ужгород : Книгопечатня Юлія Фелдешія, 1923. С. 115–121.

Кралицкій А. Князь Лаборець. Историческая повѣсть изъ IX вѣка, Галичанинѣ. Кн. 1, вип. 3–4. Львів : Зъ печатнѣ Института Ставропигійского, 1863. С. 73–85.

Люта О. Виявлення особливих характеристик видань завдяки електронному каталогу бібліотечної програми «УФД/Бібліотека». Матеріали III науково-практичної інтернет-конференції (Ужгород, 21 жовтня 2021 р.). Ужгород : УжНУ, 2021. С. 93–99.

Микитасъ В. Давні книги Закарпатського державного краєзнавчого музею. Опис і каталог. Львів : Вид-во Львів. ун-ту, 1964. 84 с.

Михайлець М. Духовно-виховні моменти у художній творчості о. Анатоля Кралицького. Екзиль. Ужгород : Гражда, 2019. № 2–3. С. 33–34.

Нодъ И. [Кралицький А.]. Отрывокъ изъ описанія путешествія мадьяра Адама Сатмари въ 1711 году (Изъ мадьярскаго). Бесѣда. Литературное приложение къ «Страхопуду». Львовъ, 15.II. (27.II). 1893. С. 46–48.

Перфецький Є. Вразіння з подорожі по Угорській Русі-Україні. Літературно-науковий вістник. Т. 71, кн. 9. Київ, 1918. С. 194–202.

Російський державний архів літератури і мистецтва, ф. 436, оп. 1, спр. 1480, 6 арк.

Рудловчак О. Хрестоматія закарпатської української літератури XIX століття. Ч. 2. Кошице : Univerzita P. J. Šafárika v Košicach, 1985. 320 с.

Тіхий Фр. Розвиток сучасної літературної мови на Підкарпатській Русі. Ужгород : ВАТ «Патент», 1996. 227 с.

Центральний державний історичний архів України у Львові, ф. 362, оп. 1, спр. 157, 281 арк.

Tichý Fr. Anatolij Kralickij (Přispěvky k studio jeho života i díla). Carpatia. Praha. 1936. №1. С. 3–21.

**ON THE HISTORY OF FR ANATOLII KRALYTSKYI'S
OSBM LIBRARY. EDITIONS WITH THE MUKACHEVO
HEGUMEN'S INSCRIPTIONS IN THE UZHGOROD
NATIONAL UNIVERSITY AND THE ZAKARPATTIA
REGIONAL MUSEUM LIBRARIES**

Volodymyr Moroz
Ph.D. (Religious studies, History),
Research fellow Institute of Church History
Ukrainian Catholic University
ORCID: 0000-0002-0852-4285

Annotation. The author analyses Mukachevo's hegumen of 1869-1894 Fr Anatolii Kralytskyi OSBM on collecting editions for his library. Volodymyr Moroz describes the history of transferring some exemplars and collections to the Mukachevo monastery in the second part of the XIX century and localizes significant parts of the monk's library in the Uzhhorod National University and the Zakarpattia regional museum libraries in our days.

Key words: *Anatolii Kralytskyi, Basilian Order of St. Josaphat, Mukachevo monastery, History of library.*

